

האם מותר לאשה לסרב לעבור טיפולי פוריות?

וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שְׂרֵעוּ בְּאֶרֶץ וּרְבוּ בָּהּ (בראשית ט, א).

מצות פריה ורביה נחשבת לאחת המצוות המרכזיות והחשובות בעולמו של היהודי. וכך כותב בספר החינוך (מצוה א):

משרשי המצוה, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב (ישעיהו מה, יח): "לא תהו בראה לשבת יצרה". והיא מצוה גדולה, שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת.

בכדי לקיים את המצווה, על בני הזוג לנהוג באישות על פי כללי מצוות "עונה", ואין להם רשות להתבטל מן המצווה – עד שיזכו לזרע של קיימא.

אך לא כל הזוגות זוכים לפרות באופן טבעי לגמרי. כעשירית מכלל הזוגות יחוו קשיים ברמה כזו או אחרת של חומרה להיכנס להיריון. בעשרות השנים האחרונות, עם התפתחות הרפואה המודרנית, השתכללו שיטות בדיקה, אבחון וטיפול במגוון תחומי פוריות, וכיום ישנו מגוון רחב של טיפולי פוריות המותאמים לזוגות על פי בעייתם. באופן גס, ניתן לחלק בין טיפולים שמיועדים לתיקון ליקוי כלשהו, כאשר בעקבות הטיפול יוכל הזוג לפרות באמצעות יחסי אישות נורמליים (כמו כדורים שמיועדים להתאים את מועד הביוץ), וישנם טיפולים שנועדו לגרום לפיריון בדרך מלאכותית, כמו הפריה חוץ גופית.

במאמר זה ננסה לברר, האם ישנה חובה על בני זוג לעשות טיפולי פוריות שונים, שרק באמצעותם יוכלו לפרות ולרבות. הדיון המוכר מהפוסקים בנושא, עוסק בשאלה האם מותר לבצע טיפולים כאלה. להיבטים אלו לא ניכנס כאן, מאחר והגישה הרווחת היום בפוסקים היא להקל ברוב סוגי הטיפולים, תחת תנאים שונים, וגם המציאות בשטח היא שזוגות החווים קשיים בפוריות פונים לטיפולים אלו.

עלינו לראות בעין חיובית ולקדם בברכה את ההתפתחויות הרפואיות המופלאות הללו. אין להקל ראש בצערם האיום ונורא של חשוכי בנים, המייחלים שנים ארוכות לפרי בטן. השאיפה

הרב יוסי שפרונג - ראש בית המדרש

והכמיהה הטבעית של כל אדם לפרי בטן היא מיסודות קיומו, והמחשבה על חיים עריריים היא קשה מנשוא, עד שחכמינו כינו את מי שאין לו בנים, שהוא דומה למת. לכן, כל פעילות המקדמת ומאפשרת לזוגות מאותגרי פיריון לממש את חלומם בדרך קלה ונוחה יותר, ובכלים הרפואיים והמקצועיים המשוכללים ביותר – היא פעילות בעלת ערך של הצלת חיים כפולה: יצירת חיים חדשים של התינוק שנולד מחד גיסא, והענקת חיים מאושרים לזוג ההורים ולקרוביהם, מאידך גיסא. כמו שאמר לנו ידידי **הרב דוד פולד**, המקדיש המון ממרצו ומהונו ליצירת חיים חדשים אצל חשוכי בנים, ותמיכתו הנדיבה מאפשרת את הקמת בית מדרשנו, כאשר האדם נשאל בבואו לבית דין של מעלה "עסקת בפריה ורביה?" ניתן לראות שאלה זו בהיבט המצומצם של הקמת משפחתו האישית; אך בהחלט ניתן לשמוע מכך הד לשאלה גדולה יותר: האם טרחתי, עסקת ועמלת לקידומו של הנושא של "פריה ורביה"?

ממבט חיובי זה על עצם העניין, נתמקד בשאלה האם בני הזוג **חייבים** לבצע טיפולים אלה, בכדי לקיים את מצוות "פרו ורבו".

בהקשר זה, חשוב לציין כי טיפולי פוריות כרוכים בדרך כלל בקשיים. לצד המתח והלחץ, ישנם סוגי טיפולים הכרוכים בכאב, באי-נוחות או בטרחה רבה, וטיפולים מסוימים נושאים בעלות כספית גבוהה¹. גורמים אלו עלולים לגרום למצב בו אחד מבני הזוג, או שניהם, אינם מעוניינים בביצוע הטיפולים, ולהלן ננסה לברר האם הדבר מותר, למרות שההימנעות מהטיפולים תגרום לביטולה של מצוות "פריה ורביה".

את הדיון נפתח ברקע כללי על מצווה זו. לאחר מכן נבחין בין שני סוגי הטיפולים, ולבסוף ננסה לברר האם יתכן שהדין שונה בין חובתו של הגבר, לחובתה של האשה.

מצוות "פרו ורבו"

באופן בסיסי, חובתו של האדם לפריה ורביה מוגבלת לבן ובת, לדעת בית הלל, או שני בנים, כדעת בית שמאי, וכמו ששנינו (יבמות סא, ב):

¹ בהקשר להוצאות הכספיות, אלו לא יעמדו במוקד הדיון. בדרך כלל החובה להוציא על מצות עשה היא עד חומש (רמ"א א"ח תרנו ועיין שם במשנ"ב), אבל כ' האבני נזר (אה"ע סי' א, ח) ששונה פרו ורבו שהרי כמבואר בשו"ע אה"ע קנד, י מעיקר הדין מגרש אשתו אם לא הביאה לו בנים ובודאי לתת ממונו כולו קל יותר ועל כרחך שחייב, והטעם שבשונה משאר מצוות עשה אם לא יוציא כל ממונו יבטל לגמרי המצווה. וכ"כ פסקי תשובה סי' קכג, אבל בפתחי תשובה (אה"ע קנד, כז) כ' שאין חובה יותר מחומש.

לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים – בית שמאי אומרים: שני זכרים; ובית הלל אומרים: זכר ונקבה, שנאמר: "זכר ונקבה בראם".

הגמרא שם מבארת את המחלוקת, בכך שלדעת בית הלל יש לנו ללמוד מהאופן שבו ברא הקב"ה את עולמו, זכר ונקבה (בית שמאי סוברים שאין ללמוד משם, שכן בשעת בריאת העולם נדרש כן בכדי שיוכלו להתרבות), ולדעת בית שמאי, יש לנו ללמוד ממשה רבנו, שפרש מאשתו לאחר שהוליד ממנה שני בנים (גרשם ואליעזר).

להלכה נפסק כדעת בית הלל, וכלשון הרמב"ם (אישות טו, ד): "כמה בנים יהיו לאיש ותתקיים מצוה זו בידו? – זכר ונקבה, שנאמר (בראשית ה, ב): זכר ונקבה בראם".

זאת – במסגרת חיובו מן התורה, אך חכמים הוסיפו וחייבו את האדם להרבות בילודה, כאמור בגמרא (יבמות סב, א): "תַּנְיָא, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אֹמֵר, נָשָׂא אָדָם אִשָּׁה בְּיָלְדוֹתָו, וְיָשָׂא אִשָּׁה בְּזִקְנוֹתָו. הָיוּ לוֹ בָּנִים בְּיָלְדוֹתָו, וְהָיוּ לוֹ בָּנִים בְּזִקְנוֹתָו, שְׁנַאֲמַר (קהלת יא) "בְּבִקֹּר זָרַע אֶת זָרְעֲךָ, וְלַעֲרֹב אֶל תַּנַּח זָדֶךָ, כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵיזָה יִכְשֶׁר, הִזָּה אוֹ זֶה, וְאִם שְׁנִינְיָהם כְּאֶחָד טוֹבִים". בנוסף, כפי שנראה בהמשך – ישנו חיוב כללי הנלמד מן הפסוק "לא תהו בראה לשבת יצרה", המחייב את יישובו של העולם על ידי ילודה, אפילו אם כבר קיים האדם את חובתו הבסיסית של פריה ורביה.

האם אשה חייבת בפריה ורביה

במשנה (יבמות סה, ב) מובאת מחלוקת תנא קמא ורבי יוחנן בן ברוקה אם האשה מצוה על פריה ורביה:

האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה; רבי יוחנן בן ברוקה אומר: על שניהם הוא אומר: "ויברך אותם אלקים ויאמר להם [אלקים] פרו ורבו".

להלכה, נקבע ברמב"ם (אישות טו, ב) ושאר פוסקים (ראו שו"ע אבן העזר סימן א) שנשים פטורות ממצוות פרו ורבו. הגמרא מבארת את סיבת הפטור, על פי הפסוק "מלאו הארץ וכבשוה". מכיוון שאין דרכה של אשה לכבוש, מבואר שפסוק זה אינו עוסק באשה, ולכן גם לגבי חיוב פריה ורביה היא פטורה².

² בגמרא ביבמות סה ע"ב נאמר עוד שאף שאישה אינה מצווה על פריה ורביה, בכל אופן היא זכאית לתבוע מבעלה שיוולידו ילדים, שיתמכו בה וידאגו לה לעת זקנה. עוד עולה מן הסוגיה שם שכיוון שאישה אינה חייבת בפריה ורביה, אין איסור לעקר אישה על ידי שתיית "כוס של עקריין" (עיקור כימי). וכך נפסק להלכה (שולחן

ידוע פירושו של ה"משך חכמה" (בראשית ט, ז), לכך שהנשים פטורות:

"לא רחוק הוא לאמר, הא שפטרה התורה נשים מפריה ורביה וחיבה רק אנשים, כי משפטי ה' ודרכיו דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל... וא"כ נשים שמסתכנות בעיבור ולידה, ומשום זה אמרו מיתה שכיחא... לא גזרה התורה לצוות לפרות ולרבות על אשה... עוד יתכן לאמר בטעם שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, משום דבאמת הלא הטביעה בטבע התשוקה, ובנקבה עוד יותר, כמו שאמרו טב למיתב טן דו וכו', ודי במה שהיא מוכרחת בטבע, ועל כרחך דעיקר המצוה היא כמו דתנן ביבמות, "לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים כו'", דאם נשא אשה ולא ילדה, מחוייב ליקח אשה שיש לה בנים. ומדרך התורה לבלי לגדור הטבע, וכיוצא בזה אמרו דרכיה דרכי נועם כמו שכתבתי. ולכן, לגזור על האשה כי תנשא לאיש ולא יוליד, תצא מאהוב נפשה, ותקח איש אחר - זה נגד הטבע לאהוב השנוא ולשנוא האהוב. ורק האיש שיכול לישא עוד אחרת, עליו הטילה התורה מצוה.

למרות זאת, במשנה בגיטין (ד, ה) מבואר, כי גם מי שפטור ממצוות פרו ורבו, מחוייב בדבר מדין "לא תהו בראה לשבת יצרה" (ישעיהו מה, יח), כלומר - על האדם לדאוג ליישובו של העולם, גם אם למשל כבר פרה ורבה. ולכך מי שהוא חצי עבד וחצי בן חורין, שאינו יכול במצבו לישא אף אשה, ונחשב אנוס על "פרו ורבו", מחוייב רבו לשחררו כדי להתירו להינשא ולקיים את מצוות "לשבת יצרה". כך מפרשים התוספות (בגיטין מא, ב ד"ה לא תהו). ומתוך דבריהם מבואר שגם אשה מחוייבת במצוה זו, כפי שכתבו המגן אברהם (סי' קנט, ט) והבית שמואל (סי' א סק"ב), שמדברי התוספות מבואר שיש חיוב "לשבת יצרה" לאשה. אבל הערוך השולחן (שם) חולק עליהם בביאור דברי התוספות, וכן הוכיח מדברי הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה כא, כו), שאין לה חיוב זה, וכך הוכיח רבי עקיבא איגר (באה"ע סי' א) מדברי הר"ן בשו"ת (סימן לב).³

ערוך אבן העזר ה', יב. ועיין בבית שמואל שם ס"ק יד, שההיתר דווקא על ידי עיקור כימי, אך לכתחילה אסור לעקר אישה בפעולה כירורגית.

³ ועיין עוד במנחת אשר קידושין סימן מה.

למרות שהיא פטורה מפריה ורביה, האשה מחויבת לבעלה במסגרת חיובי האישות שביניהם, להתרצות לו לקיום יחסי אישות, וללדת לו ילדים. יש מקום רב לדון מהו יסוד החיוב שלה. יתכן, מצד אחד, כי חיובה נובע מכך שרק דרכה יכול הבעל לממש את חובתו לפריה ורביה. וכעין מה שכתב הר"ן, בתשובותיו (בשם "הרב רבי דן"): "דאף על גב דקיימא לן, דאתתא לא מיפקדא [שאשה אינה מצווה] אפרייה ורבייה, אומר אני דאפילו הכי אית לה מצוה, אף על גב דאינה מצווה ועושה" (שו"ת הר"ן סימן לב), מפני שתפקידה לסייע לבעל בקיום מצוותו. לפי זה, שיעבודה של האשה יהיה תלוי במידת החיוב של הבעל. מצד שני, ניתן לומר כי האשה מחויבת לכך במסגרת חובות האישות שבין בעל לאשתו, המחייבים אותה למגוון רחב של דברים שנחשבים כתפקידה של האשה, בעוד הוא מחוייב גם כן בדברים אחרים שנחשבים חובתו של האיש. במסגרת זאת האשה מחויבת להעמיד לבעלה צאצאים. לפי זה, אין הכרח ששיעבודה יהיה תלוי דווקא בשאלה האם הבעל מחויב כעת להביא ילדים לעולם או לא.

הבדל מעניין בין שני נימוקים אלו, יכול להתקיים באם נראה שבמקרה שהאיש יכול לשאת אשה נוספת, שיעבודה של האשה הראשונה פוקע. בהנחה שיסוד השיעבוד שלה הוא מפני שעליה לאפשר לו לקיים את חובתו, ניתן לומר כי אם הוא יכול לעשות זאת באפיקים אחרים – אין עליה חובה, אך בהנחה שהחיוב שלה נובע ממחויבותה כאשה לבעלה – לכאורה אין הבדל אם בידו להביא ילדים על ידי אשה אחרת, או לא.

ובאמת בתשובת החתם סופר (אבן העזר סימן כ) אנו מוצאים, כי לדעתו אשה שקיימה מצד עצמה את מצוות "שבת", כגון על ידי לידת ילד אחד, ומעוניינת להימנע מהריונות נוספים, רשאית לעקר את עצמה רק בהנחה שבעלה יכול לשאת אשה נוספת (כמו בימי התלמוד לפני תקנת רבינו גרשום), או שהיא מתרצה לגט. אך ככל שהבעל איננו יכול לשאת אשה אחרת, אם אין רצונה בגט – היא איננה יכולה לעקר את עצמה ללא רשותו.

מדבריו עולה לכאורה, כי שיעבודה של האשה לבעלה להבאת ילדים תלוי בשאלה אם יש עליו חובה או לא. לכן, בהנחה שאין חובה עקרונית לביצוע טיפולי פוריות – יכולה האשה לסרב לטיפולים אלה. אילו היה יסוד החובה נובע מההתחייבות הזוגית בין בני הזוג, יכול להיות שבמצב מציאותי בו טיפולי פוריות אינם דבר חריג (בקרב זוגות המתקשים לפרות), אלא הליך נורמלי בעולם, יש לדון בהחלט כי לפני שבני זוג נישאים, בני הזוג מקבלים על עצמם בכלל

ההתחייבות שלהם לאפשר הולדת ילדים – גם את הפריון בצורה של טיפולי פוריות, במקרה בו לא יצליחו להרות כדרך כל הארץ.

פריה ורביה באמצעות טיפולי פוריות

ישנן דעות בפוסקים כי באמצעות הפריות לא יקיים הזוג מצות פריה ורביה. לשיטות אלו מובן מאליו שאין חובה לבצע פעולות כאלה. אך רוב ככל הפוסקים כתבו שבוודאי למעשה מקיימים בזה מצות פריה ורביה. עיין הערה למקורות בפוסקים.⁴ לשיטתם, אנו מבררים אם יש חיוב בדבר.

המקור ההלכתי הידוע הקיים בנושא מגדולי הפוסקים, הוא התייחסותו הקצרה של מרן הגרש"ז אורבך זצ"ל (נשמת אברהם ח"ה עמ' קיג): "אין שום חיוב לזוג חשוך ילדים לעבור טיפול ב-IVF כדי לקיים מצוות פרו ורבו".

הגרש"ז אינו מנמק את דבריו, והיה אפשר שכוונתו היא כגבול החובה לטרוח עבור קיום מצות עשה, כמו שהאדם אינו מחויב להוציא יותר מחמישית מממונו עבור קיום מצות עשה (עיין רמ"א אורח חיים סימן תרנו, ושם במשנה ברורה), אך סביר יותר להניח כי כוונתו היא, שעיקר החיוב של פריה ורביה איננו כולל סוג כזה של פעולות, אלא השתדלות סבירה כדרך כל הארץ. יש שהדגימו הסבר זה באמצעות הדין שמצוות פריה ורביה כפופה לגדרי החיוב של מצוות עונה, כלומר אדם שעונתו נקבעה לפעם או פעמיים בשבוע אינו מחויב לקיים עם אשתו יחסי אישות יותר מכך כדי לקיים פריה ורביה, וכבר תמהו כמה אחרונים מדוע לא. התשובה הסבירה לכך היא, שמעיקרה, מצוות פרו ורבו קיימת כמצווה להשתדל לפרות ולרבות. הרי אין וודאות כלשהי שבני הזוג יצליחו לפרות כתוצאה מיחסי האישות. מאחר שכך, נקבע כי החובה היא על

⁴ עיין דברי מלכאל ח"ד סי' קז שכתב שהמצוה מתקיימת רק בביאה כדרכה ע"ש היטב ובמסקנתו, ועיין הר צבי אה"ע סי' ד כ' שבכל מקרה מקיימים ומקיימים גם בהפריות, ובמנ"ח מצוה א כתב שגם בנתעברה באמבטי (כלומר שהבעל הטיל זרעו לאמבט ואחר כך, בעת רחיצת האשה, נקלט הזרע ברחמה) מקיים הבעל פרו ורבו, והחלקת מחוקק (סי' א על סעיף ז) מסתפק בזה, והבית שמואל הביא ראיה שמקיים, ובעמק הלכה סי' סח כ' שבהזרקה הזרע המופרה לרחמה בודאי מקיימים, שזה נחשב מעשה. למעשה עיין מנחת יצחק ח"א סי' נ, יביע אומר ח"ב אה"ע סי' א, ציץ אליעזר ח"ג סי' כב, וסיכום השיטות באנצ'י' הלכתית רפואית ערכי הזרעה מלאכותית ו-פוריות.

השתדלות סבירה ונורמלית כל זוג לפי עניינו, ולא מעבר לכך. בדומה, סבור הגרש"ז אורבך, כי אין זה בגדר ההשתדלות לעבור טיפולים שאינם כדרך הטבע.

אם כנים הדברים, סביר להניח כי לא יהיה הבדל להלכה מצד מידת השכיחות והזמינות של טיפולים כאלו. גם במצב הנתון כיום שבו הרוב המוחלט של הזוגות שיש להם קשיי פוריות פונים לטיפולי פוריות, עדיין מדובר במהלך לא טבעי. אך על בסיס הנחה זו ניתן בהחלט לדון כי בשונה מטיפול IVF בו עסק הגרש"ז, שבו כל ההפריה נעשית באופן לא טבעי, הרי שבטיפולים כדוגמת תרופות להסדרת ווסת, שדומות באופיין לטיפול רפואי אחר, ותכליתן לאפשר בסופו של דבר פריון בדרך הטבע, יש מקום לחייב את בני הזוג לפנות לטיפולים אלה בכדי לקיים מצוות פריה ורביה. הדבר דומה למה שכתב החלקת יואב (סימן א), כי כאשר האדם יכול לפנות לטיפול רפואי שיחזיר לו יכולת לקיים מצווה מסוימת – זו חובתו, והוא איננו נפטר ממנה כאנוס.

